

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת בבא מציעא - דף טו

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

סיכום הדף

נושא היום: לוקח האם גובה מהשבח. פסק הלכה בלוקח מגזלן ובדיני שטרות

שמואל סבר שהלוקח החוזר לגבות מהגזלן אין לו פירות, וביאר ר"נ משום שזה נראה כריבית שהרי לא היה מוכר ומעות הלוואה ומחזיר לו בנוסף אף פירות. **ואמנם אמר שמואל לרב חיינא בר שילת** שיקפיד שהמוכר יכתוב לו אחריות על עצם הקרקע על הפירות ושיתן לו מהטובה שבנכסיו, א"כ מבואר שסבר שמואל שלוקח מגזלן יש לו פירות שהרי א"א להעמיד שבעל חוב יגבה את הקרקע שבכה"ג לא נוטל פירות. **אמר רב יוסף** באופן שהגזלן משלם מקרקע אחרת ולא במעות יקבל הלוקח אף כנגד פירות ואין מחזיר כריבית והיות וזה דרך מוכר לא חששו לחששות דרבנן. **ויש שביאר** ששמואל אמר לרב חיינא בר שילת שיכתוב לו המוכר וכו' ולא חשש למחזיר כריבית היות ועשה קנין עוד קודם שנעשו המעות להלוואה, ובדרך מוכר לא החמירו בכך.

אמר שמואל בעל חוב שטורף קרקע גובה מהקרקע אף שבה שהשביח הלוקח. **ביאר רבא** שדבר זה מוכח ממה שהמוכר מעמיד האחריות ללוקח אף כלפי השבח. וכח מתנה עדיף על המכר שאין בע"ח גובה מהשבח כיון שאין למקבל למי לחזור כבמכר. **אמר רב נחמן** שדברי שמואל מבוארים בברייתא של המוכר שדה לחברו וכו' שחוזר הלוקח גובה קרן ממשועבדים ושבח מבני חורין, מוכח שנטל ממנו הבעל חוב אף שבה. **אך רב הונא** העמיד את כל דברי הברייתא בלוקח מן הגזלן, א"כ אין להביא סייעתא לדברי שמואל.

מבואר בברייתא, לוקח שהשביח את השדה גובה בעל חוב, כאשר חוזר הלוקח למוכר לגבות את קרקעו והשבח, **אם השבח מרובה** על ההוצאה, יקבל הממוכר את כל השבח כיון שנמצא שפרע את חובו באותו שבת. **ואת ההוצאה** יתבע מבעל החוב כיון שההוצאות לא היו משועבדות לו. **ואם שיעור הוצאה גדול מהשבח**, יקבל המבעל חוב הוצאה בשיעור שבה, היינו כל מה שקיבל הבעל חוב ישיב ללוקח כיון שאין זה משועבד לו. **ודברי הברייתא** אם עוסקת בלוקח מגזלן לדעת שמואל כלל אין שבה. אם **מזכיר בבעל חוב**, הרי גובה שבה ומדוע צריך להשיב וכו'. **מבאר הגמ': א.** לוקח מגזלן שיש לו קרקע מבל שבה כיון שאין מחזיר כריבית. **ב.** לוקח מגזלן מקבל שבה באופן שעשו קנין קודם החוב. **ג.** בבעל חוב מחזיר הוצאה בשבח המגיע לכתפים, היינו פירות גמורים שעדיין צריכים קרקע. מקבל שבה לגמרי בפירות בתחילת גידולם שהם חלק מהקרקע. **ומבאר הגמ',** אם התביעה היא בשיעור של **קרקע עם השבח**, גובה אף בשבח המגיע לכתפים, אך באופן שהתביעה היא בשיעור **הקרקע בלא השבח**, מחזיר הבעל חוב שיעור השבח. אף באופן ששיעור התביעה קרקע בלא השבח שמחזיר הבע"ח את ההוצאה, **זה למ"ד** שאף אם ללוקח יש מעות לא יכול לדחות את הבע"ח מהקרקע, **אך למ"ד שיוכל לסלק את הבע"ח במעות** ה"ה יוכל לומר לו תשאיר לי חלק בקרקע כנגד העודף, **אא"כ נעמיד** שהקרקע הייתה אפותקי מפורש שלכו"ע חייב לתת את קרקעו ולא יכול לדחותו בדבר אחר.

ידע לוקח שהמוכר גזל את הקרקע, כאשר יקח הנגזל את הקרקע ויחזור לוקח לגזלו, **לדעת רב** יש לו את הקרן ולא את שבה, תולים שנתן את המעות בפקדון, ועשה צורה כזו כדי שיקבל את הכסף לשמירה. **לדעת שמואל** אף מעות הקרן אין לו שהרי אם ידע שהקרקע גזולה גמר בדעתו לתת מתנה, ולא אמר שזה מתנה של יתבייש לקבל. **ומה שירד והשביח** את השדה שחשב שלא גזר מהגזלן, וכשיבואו הבעלים כל אחד יהיה כדיונו.

נחלקו רב ושמואל במקדש אחרות שאין הקידושין תופסים. **לדעת רב** אדם יודע שאין קידושין תופסים באחרות ונתן את המעות בתורת פקדון לאשה ותשיב. **לדעת שמואל** אדם יודע שאין קידושין תופסים ונתן את המעות במתנה. **ונחלקו** הן בקידושין והן בקרקעות, **החיידוש בקידושין** שרב לא סבר כשמואל למרות שיש סברא שנותן מתנות לאחרות. **והחיידוש בלוקח** מהגזלן שאף בהזכר שמואל שמעות מתנה.

פסק רבא, לוקח מהגזלן, **א.** יש לו קרן ושבת, אע"פ שלא פירש הגזלן אחריות על השבח. **ב.** ידע שלוקח קרקע גזולה שבה אין לו וקרן יש לו. **עוד פסק** בדין שטרות, אחריות טעות סופר בין בשטרי הלוואה ובין בשטרי מכר, ממילא יש שעבוד נכסים וטורפים מלקוחות.

שאל שמואל רב, ידע הלוקח שקנה קרקע מגזלן, הלך הגזלן ורכש את הקרקע מגזלן, האם עתה יכול להוציא הגזלן את הקרקע מחלוקת מחמת שנכנס תחת הנגזל. **פסק רב** "מה מוכר ראשון לשני כל זכות שתבא לידו" היינו שהגזלן מוכר ללוקח את כל הזכויות בקרקע וא"כ כשקנה מהנגזל, קנ כדי להעמידה בחזקת הלוקח. **ועשה כך**, למר זוטרא, כדי שלא יקרא גזלן. **לרב אשי** שיעמוד בנאמנותו. **הנפק"מ**, אם נתן הגזלן במתנה ולא מכר, לטעם שיראה נאמן אף במתנה סברא זו שייכת, אך לטעם שלא יקרא גזלן בלתי יטען על גזלותו. (בתחילה אמרו נפק"מ שמת גזלן, ואין סברא שיהיה נקרא גזלן, ודחו שהרי בני הלוקח יקראו לו גזלן. ועוד אמרו נפק"מ במת גזלן, לטעם שנקרא גזלן לאחר מותו לא אכפת לו. ודחו שיקראו לבנו בני גזלן.)

עיונים על הדף

מה הטעם שריבית דרך מקח לא אסרו?

בגמ' מבואר שלוקח מן הגזלן, לא חל המכירה, א"כ המעות הם הלוואה ביד הגזלן, וכאשר יחזיר הגזלן ללוקח מלבד מעות המכירה אף שבה, יש כאן ריבית. אך היות וכאן זה דרך מקח ולא נוטל מעות אלא קרקע, או שעשו קנין, לא אסרו. בסוגיות אלו בעז"ה נאריך לקמן פרק "איזהו נשך" מה שאמרו אין ריבית בקרקע, ודין סאה בסאה, וריבית דרך מקח.

עתה ננסה ללבן דעת רש"י (ד"ה בהלוואה) שכתב "בהלוואה שייך רבית טפי ממכר", מדוע ממכר אין חשש ריבית, ואם בדקדוק לשונו של רש"י מהתורה אין, אך מדרבנן יש.

שיטת הריטב"א בסוגיא לפנינו, שכאשר יש קרקע לגזלן והוא שיעבד את הקרקע ללוקח לאחריות על השבח, נעשה כעין שמכר לו את הקרקע באותו שבח משעה ראשונה, לכך אין כאן חשש ריבית שהרי אין כאן שכר על המתנת המעות. וא"כ אף אם יתן לו מעות יהיה מותר, ולא רק כאשר יתן לו את הקרקע, שהרי הגדרת המעשה שאין כאן "שכר המתנת המעות" אלא מכר עם אחריות, מבואר בדברי הגמ' בתחילת איזהו נשך (ט, ס, ב), שיעקר ריבית מהתורה זה בדרך הלוואה, אם נעשה בדרך מקח וממכר אסור רק מדרבנן. וביאר רש"י (ד"ה לרביית דאורייתא) דאורייתא דרך הלוואה משמע כדכתיב "מרבה הונו בנשך ותרביית" (משלי כח, ח). (ע"י ברבנו פרץ שתמה על דברי רש"י מה מקורו)

בריטב"א תמה על הגירסא שהייתה לפניו רש"י "מלווה הונו", וביאר ממה שאמרה תורה "את כספך לא תתן לו בנשך", הגדרת הריטב"א איסור ריבית שיהיה נשך ברור משעת הלוואה כמו שאמרה תורה "לא תשימון עליו נשך", ובריבית דרך הלוואה נעשה הלווה נשך בדבר ברור משעה ראשונה, משא"כ בדרך מקח וממכר ולכן אין אסור מהתורה כי אם מדרבנן.

וצריך להשכיל מדוע בדרך מקח לא ברור שהוא נשך משעה ראשונה. ובנתיבות שלום מבווא (אות סב, ב; ואות סה) למד ע"פ דרכו של התשב"ץ (ח"א סה) שהרי אפשר ויזולו הפירות א"כ אין כאן נשך ברור.

קרוב לדברי התשב"ץ ביאר הפני" את שיטת רש"י שלמד מהפסוק "מרבה הונו", שרק בדרך הלוואה ברור למלווה שיתרבה הונו כאשר מלווה בריבית, אולם בדרך מקח אפשר ויזולו הפירות וכד', א"כ אין הדבר פשוט שיתרבה הונו. המהר"ם ביאר בדברי רש"י שלמד כן מדקדוק הפסוק "מרבה הונו" ו"הונו" לשון של ריבוי בכסף ודבר זה שייך רק בהלוואה ולא בדרך מקח.

בחכמת אדם (כלל קלא, ג) נקט שמן התורה איסור ריבית רק דרך הלוואה כמו שאמרה תורה "אם כסף תלווה את עמי", להדיא שרק בדרך הלוואה, אך חכמים עשו סייג ואסרו כל "אגר נטר" כאשר מתרבה ממנו בין בדרך הלוואה ובין בדרך מקח.

ביאר בגידולי תרומה (שער מו ח"ב ט) שאין ריבית מן התורה בדרך מקח כיון שתולים שכל הסכום הוא בתמורת המקח ולא בתורת ריבית. (ולשונו של הגידולי"ת "ואין המוכר משתכר בדבר זולת עצמות המכר", ועיי"ש בדבריו שנקט ב' טעמים ששורשם אחד, וחילק בין אם נעשה המקח בריבוי ממון שלא מוגדר לריבית לבין אם נעשה כבר המקח והמעות פרעונו עמדו בתורת הלוואה שה"ז ריבית) ואפשר שאף זה אכניס בכוננת הריטב"א שכאשר הדבר מוגדר כתורת מקח וההוספה במחיר היא הוספה על דמי המקח ולא בהגדרת נשך לא זה אסרה תורה ב"לא תשימון עליו נשך" שאין כאן נשך ברור.

במב"ט (ח"א קטז) ביאר שהגדרת איסור ריבית זה בדבר הניכר לעין כל שלווה ק' ע"מ לפרוע קכ' אולם כאשר עסקינן שמקבל פירות בצורה של מקח לא ברור לעין כל שיש כאן ריבית ובכך לא אסרה תורה. (אמנם בב"י קסו, הביא משו"ת הרשב"א שגראה שפליגי על דברי המב"ט שכתב שאם הלווה לחבירו ק' ע"מ שיתן לו דיור בהשכרה בפחות ממשווי יש כאן ריבית קצוצה, וזלל כהמב"ט שמתבאר שבהכ"ג זה מוגדר כדרך מקח שאין ניכר להכל, אא"כ נעמיד את דברי הרשב"א באוקימתא שידוע בודאות סכום שכירות הבית וכאשר מבקש הפחתה בסכום ה"ז ריבית קצוצה. ולהדיא מבואר בראשונים לדף מו, ב שבאופן שמקבל תמורת כספו פירות היו דרך מקח ולא ריבית מהתורה.)

אמנם כאמור נזכר בדברי הריטב"א שאיסור תורה זה דבר ברור משעת נתינה, והיה ניתן לבאר בדבריו כפי שהובא בשם הנתבות שלום ע"פ התשב"ץ שאין כאן נשך ברור כיון שיתכן ויזולו הפירות, וכאמור אף דרכו של הגידולי תרומה שכאשר נעשה בדרך מקח אין כאן ריבית ברורה כיון שהכל מוגדר כדמי המקח, אולם יש לדייק בלשונו של הריטב"א אף כדברי המב"ט שהדבר תלוי האם הריבית ניכרת לעין או לא, שכתב הריטב"א, "ולפי שהריבית של תורה היא קצוצה ונראית חסרונה לעין קרי ליה נשך אבל רבית דרבנן שאינו נושך בתחילתו ואינו חסרונם ניכר אלא שהוא מתרבה מאליו כגון סאה בסאה וכו' קרי ליה תרביית" עכ"ל. נראה בלשון הריטב"א שמתייחס להגדרת רבית מהתורה ומדרבנן האם החסרון ניכר או אינו ניכר.